

Bedankt voor het downloaden van dit artikel. De artikelen uit de (online)tijdschriften van Uitgeverij Boom zijn auteursrechtelijk beschermd. U kunt er natuurlijk uit citeren (voorzien van een bronvermelding) maar voor reproductie in welke vorm dan ook moet toestemming aan de uitgever worden gevraagd.

Boom

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912.

Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten, postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.

info@boomamsterdam.nl
www.boomuitgeversamsterdam.nl

Een katholiek visitekaartje voor de wereld

In gesprek met Paul van Geest en Herman Kaiser

door *Marcel ten Hooven*

Hoofdredacteur *Christen Democratische Verkenningen*.

Wat heeft de katholieke sociale leer mensen in deze tijd nog te zeggen? De sociale encycliek Caritas in Veritate van paus Benedictus XVI is in het licht van de kredietcrisis actueel. De paus roept op tot het opnieuw 'beschaven' van de economie en een 'nieuwe humanistische synthese'. Een gesprek over honderd jaar katholiek sociaal denken met Augustinus-kenner Paul van Geest en Herman Kaiser, voorzitter van het Christelijk-Sociaal Congres.

Geen vader zal er op het moment zelf bij stilstaan, op zaterdagochtend langs de lijn. Toch is het goed mogelijk dat zijn voetballende zoontje, ravottend op het gras, niet alleen voor zichzelf het grootste plezier beleeft, maar óók bijdraagt aan het *bonum commune*, het algemeen welzijn. Met zijn gevecht om de bal dient hij het minicollectiefje dat zijn elftal vormt, hetgeen ook de iets grotere gemeenschap van zijn voetbalvereniging ten goede komt. Een bloeiend verenigingsleven is op zijn beurt weer van niet te onderschatten belang voor het welzijn van de stedelijke gemeenschap, zoals goed functionerende steden wezenlijk zijn voor het geheel van het land. Zo kan elke gemeen-

schap, hoe klein ook, de kiemcel zijn voor het welbevinden van steeds grotere kringen, het *bonum commune*.

Het zou een zonderlinge vader zijn die zich langs de lijn daadwerkelijk in zulke gedachten verliest. Toch zijn Paul van Geest en Herman Kaiser het erover eens dat de kern van de katholieke sociale leer in dit voorbeeld tot uitdrukking komt.

'In de katholieke leer komt de mens tot zijn recht als deel van het geheel. Je bent niet je eigen oorzaak', zegt Van Geest, redacteur van CDV en hoogleraar patristiek aan de Universiteit van Tilburg en de Vrije Universiteit Amsterdam. Kaiser, voorzitter van het Christelijk Sociaal Congres en burgemeester

FOTO: DIRK HOL

Herman Kaiser (links) en Paul van Geest

van Doetinchem, vult aan: 'De hamvraag is dus niet: *What's in it for me?* Maar: *What's in it for all?* Dus ook niet: *for us.* Maar: *for all.* Heel de mens, al de mensen. Dát is in één zin samengevat de katholieke sociale leer.'

In de formulering 'heel de mens, al de mensen' zit ook een opdracht besloten, voor zowel het individu als de gemeenschap. Een individu noch een gemeenschap is zomaar 'heel'. Aan welke voorwaarden moeten beide voldoen? Dat is een van de onderwerpen van het gesprek met Van Geest en Kaiser over de katholieke sociale leer.

In die leer is de mens geen eenling, maar deelgenoot aan talloze collectiefjes die tezamen het sociale kapitaal van de samenleving vormen, of het nu de voetbalvereniging is, dan wel de school, het bedrijf, het wooncollectief, de kunstenaarsscene, de politieke partij. Het zal duidelijk zijn dat zo'n organisch geheel ook kwetsbaar is voor versto-

ringen, waardoor het ten koste van het algemeen welzijn uit balans raakt. In hun sociale encyclieken geven pausen hun gedachten prijs over de oorzaken van die verstoringen, al sinds paus Leo XIII in 1891 schreef dat de uitbuiting van de arbeider geen van God gewilde orde was, maar groot sociaal onrecht. Diens roemruchte *Rerum Novarum* was de eerste van deze encyclieken, gevolgd door onder meer *Quadragesimo Anno* van Pius XI in 1931, *Populorum Progressio* van Paulus VI in 1967, *Sollicitudo rei socialis* van Johannes Paulus II in 1987 en diens *Centesimus Annus* in 1991.

Met *Caritas in Veritate*, gedateerd op 29 juni 2009, het hoogfeest van Petrus en Paulus, sluit paus Benedictus XVI voorlopig de rij van deze sociale encyclieken. Hoewel Benedictus er al aan schreef vóór de val van de investeringsbank Lehman Brothers in 2008 de kredietcrisis inluide,

is de encycliek in het licht van deze crisis bijzonder actueel. De paus roept op tot het opnieuw 'beschaven' van de economie: 'De economie heeft de ethiek nodig om goed te functioneren. Een ethiek die mensgericht is.' Ook constateert hij dat de rijkdom in de bredere zin van het woord kan lijden onder een onbeschaafde economie: 'Als winst het enige streven wordt, gerealiseerd door on gepaste middelen en zonder het algemeen welzijn als uiteindelijk doel, lopen we het risico de rijkdom te vernietigen en armoede te scheppen.'

De kredietcrisis is in Benedictus' ogen een symptoom van groter onrecht. Niet alleen financiële handelingen van louter speculatieve aard hebben de wereld uit balans gebracht, maar ook de milieucrisis en de staat van rechteloosheid waarin grote massa's emigranten leven. Met het oog op deze onderling verbonden problemen roept hij op tot een 'nieuwe humanistische synthese'.

KAISER 'Met die oproep laat hij zien dat de Heilige Stoel het humanisme niet opeist voor de katholieken. Het humanisme is van alle mensen die willen bijdragen aan het algemeen welzijn en de gerechtigheid. Met dat ruime, antropologische perspectief maakt hij een open dialoog met niet-christenen mogelijk. Dat maakt de nieuwe encycliek actueel en indringend. Er spreekt ook een urgente zorg uit over het lot van armen. De paus laat bovendien zien hoe een platvloerse ethiek in de economie een bedreiging vormt voor de sociale cohesie en de democratie. Dat ontkracht het beeld dat Benedictus XVI een behoudende paus is die de gelovigen weer onder de knoet van een eenduidig leergezag wil brengen. Zijn encycliek is het visitekaartje van de katholieke kerk voor de wereld. Zei jij dat niet ooit, Paul?'

VAN GEEST 'Dat zou kunnen. Ik zou het gezegd kunnen hebben. Zijn voorganger, Johannes Paulus II, was een man die zich

op het wereldtoneel een goede onderhandelingspositie had verworven doordat hij charisma had. Hij bracht grote volksbewegingen op gang, zoals ten tijde van de communistische overheersing in Polen, zijn geboorteland. Ik heb hem in mijn Romeinse studietijd een paar maal ontmoet in het gevolg van anderen en in dat treffen gebeurde er altijd iets met hen. Benedictus is een geleerde, een Augustinuskenner, die in staat is de geloofsleer voor een groot publiek toegankelijk te maken. Bij hem heb ik steeds het idee dat hij zo uit zijn studeerkamer komt en eigenlijk nog aan het denken is over de bladzijde die hij aan het schrijven is. Scherp, bescheiden, innemend. Geen staatsman, maar een kerkvader.'

Wat zijn de waardevolle inzichten in de katholieke sociale leer waar deze encycliek van getuigt? Wat hebben wij eraan in deze tijd, met de problemen van deze tijd?

KAISER 'Er is een nieuwe sociale kwestie, ruim honderd jaar na *Rerum Novarum*, waarin Leo XIII de grondslagen voor de christelijk-sociale leer legde. Aan het einde van de negentiende eeuw ging het over de grootschalige uitbuiting van de arbeiders in het kapitalistische industriële systeem, waartegen het communisme en het socialisme opkwamen. Die bewegingen hadden al vroeg alle kenmerken van een totalitaire dreiging. Zij bedreigden de vrijheid, mede doordat ze de gelijkheid van iedereen nastreefden in plaats van de gelijkwaardigheid. Wat ontbrak was de verbindende waarde van de *fraternité*, de broederschap. In *Rerum Novarum* heeft de paus de broederschap deel van de katholieke traditie gemaakt, zoals Abraham Kuyper en Syb Talma dat ongeveer tezelfdertijd in de protestantse traditie deden.'

In Caritas in Veritate laakt Benedictus opnieuw het gebrek aan broederschap tussen mensen en volken. Hij roept daarom de rijke landen op méér van hun nationaal inkomen aan ontwikkelingshulp te besteden. Op grond van de notie van broederschap is hij ook kritisch over de rechteloosheid van migranten: 'Iedere migrant is een menselijk persoon die als zodanig fundamentele, onvervreembare rechten bezit die door iedereen onder alle omstandigheden moeten worden geëerbiedigd.'

KAISER 'Vandaar dat ik nu met zoveel passie met de laatste encycliek op pad ga. *Caritas in Veritate* biedt precies honderd jaar na de sociale kwestie van toen het intellectuele en spirituele antwoord op de sociale kwestie van nu. Wat is die nieuwe sociale kwestie? Opnieuw is het kapitalistische systeem dominant, nu het alle andere heeft overleefd. Alleen is het nu een soort postindustriële kapitalisme. Onveranderd is dat het ook in dit systeem gaat om de snelste weg naar de grootste rijkdom.'

De paus schrijft dat winst zonder een link met het idee van algemeen welzijn, eerder armoede genereert dan rijkdom en dat het daarom nodig is de economie opnieuw te beschaven.

KAISER 'Het komt erop neer dat mensen opnieuw, net als ten tijde van *Rerum Novarum*, worden gebruikt om zo veel mogelijk geld te creëren. Op zich is winst een neutraal begrip, zegt de encycliek terecht. Als dynamiserende factor van de economie moet winst als iets positiefs worden gezien, mits de bloei van de economie ten goede komt aan iedereen. En dat betekent dat ook een bedrijf oog moet houden voor het *bonum commune*, het algemeen welzijn. Een bedrijf hoort geen flipperkast te zijn waaruit

je zo snel mogelijk, zo veel mogelijk geld trekt. Dan keert het kapitalisme terug naar zijn oervorm. Net als toen is het probleem dat de tegenkrachten, de *countervailing powers*, in de verdrukking zitten. Hier in Noordwest-Europa, meer in het bijzonder het Rijnlandse deel van Europa, hebben we de sociale markteconomie ontwikkeld, waaraan we hier in hoge mate de naoorlogse vrede, welvaart en voorspoed hebben te danken. Vooral christendemocraten met hun christelijk-sociaal denken zijn schatplichtig aan de sociale markteconomie. Die staat nu onder zware druk door de dominante positie van het kapitalisme, waaraan ontwikkelingen als de uitvinding van het internet en de globalisering ook nog eens een turbo-effect hebben gegeven.'

VAN GEEST '*Rerum Novarum* is inderdaad terecht beschouwd als de *Magna Charta* van de katholieke sociale leer. Leo XIII formuleerde hierin geen volledig uitgewerkte doctrine maar wel principes die leidend werden in het katholieke sociale denken, over het vrijemarktdenken, het democratisch staatsbestel en de publieke morele cultuur. Hij was begaan met de arbeidersklasse en sprak over het loon naar werken, over het recht op bezit. Deze paus verwierp uitbuiting van mensen en herinnerde aan de noodzaak van zorg voor degenen die uit de boot dreigen te vallen. In dit verband kende hij aan de overheid en vakbonden een grote rol toe en veroordeelde hij niet alleen een "goddeloos" socialisme dat de hele mens tekortdoet, maar ook een mateloos kapitalisme, om de redenen die Herman net gaf. Hij onderkende dat ook in dit systeem mensen elkaar al snel eerder gaan zien als middel om rijk te worden dan als doel om te leven. Deze gedachten komen in alle volgende sociale encyclieken terug. Het idee van de katholieke weg tussen of boven socialisme of kapitalisme is in al deze encyclieken fundamenteel.'

KAISER ‘Het zou toch ook ondenkbaar zijn geweest dat de kerk in die tijd af en toe naar buiten had gekeken, had gezien dat mensen daar werden uitgekleeed en uitgebuit, en dan had gezegd: nu ja, zo heeft Onze Lieve Heer het gewild.’

VAN GEEST ‘Waarom brak Leo XIII met dat idee? Omdat de mens is geschapen naar het beeld van God. Hij moet zichzelf kunnen ervaren als een zinvolle schakel in een bondgenootschap van mensen, op welk niveau ook, en niet als een deeltje van een productieproces. In *Rerum Novarum* vestigde deze paus ook indirect de aandacht op het grote goed van de matigheid, een van de klassieke deugden. Het is frappant dat hij zijn woorden over de zorg voor de armen vooraf laat gaan door een pleidooi over de noodzaak van een christelijke moraliteit. Die moraliteit voorziet welvaart voor iedereen en probeert ongebreidelde hebzucht in te dammen omdat mensen daardoor “miserabel in overvloed” worden, zo zegt hij letterlijk. In de vrije economie moet iedereen in staat worden gesteld zich geld en goed te verwerven voor de primaire levensbehoeften. De werkende klasse, zegt Leo XIII ook, moet worden behoed voor “wrede mannen van hebzucht” die arbeiders zien als middelen om zelf excessief rijk te worden. Leo lijkt ervan uit te gaan dat onmatigheid kan leiden tot vormen van angst die ontwrichtend werken in een samenleving, om het even of die onmatigheid nu voortkomt uit extreme armoede of uit extreme rijkdom. De een heeft angst om niet voldoende middelen te hebben, de ander om zijn geld te verliezen. Onmatigheid levert dus altijd angst op. Dat is een grondgedachte van *Rerum Novarum* en ook een grondlijn in andere sociale encyclieken.’

‘Johannes Paulus II heeft in 1987, in *Sollicitudo rei socialis* het sociaal darwinisme aan de kaak gesteld, ook omdat dit vergelijkbaar is dat de rijken steeds rijker worden

en de armen armer. Zijn boodschap is dat we de economische en sociale structuren moeten aanpakken die zonde en uitbuiting in de hand werken. Die structuren kunnen zo onbeheersbaar en leidend worden dat ieder individu van goede wil hierdoor toch ten slechte wordt bepaald en er ook niets aan kan veranderen in zijn eentje. Johannes Paulus II zei dat de sociale structuren randvoorwaarden moeten scheppen voor een levensorde waarin ieder mens zichzelf ontdekt als uniek persoon, met een eigen waardigheid. Dat is trouwens ook de grondlijn

.....
Van Geest: ‘We zullen eerst de oorlog in onszelf moeten uitvechten. Dat minimaliseert de kans op oorlog in de buitenwereld’

in *Mit brennender Sorge*, de encycliek tegen het fascisme uit 1937, en in *Non abbiamo bisogno*, gericht tegen Mussolini. Het thema van die encyclieken is niet zozeer het politieke systeem, het productieproces of het marktmechanisme, maar de vraag hoe ieder individu tot zijn recht komt, zijn waardigheid kan ontdekken. Daar is een materiële basis voor nodig en een sociale orde waarin niemand een ander als minderwaardig of als middel ziet.’

‘Wat doet Benedictus nu in *Caritas in Veritate*? Zoals Augustinus gaat hij ervan uit dat goed en kwaad beide in *ons* zitten. We zijn niet alleen maar goed of alleen maar slecht. Maar hoe komt dat? Dat komt omdat we zijn geboren met een dubbele wil. We moeten het goede doen, dat weten we wel, en toch doen we dat niet, of zeker niet altijd. Dat stelt deze paus aan de orde. We zullen eerst de oorlog in onszelf moeten uitvech-

ten. Dat minimaliseert de kans op oorlog in de buitenwereld.’

Verklaart u zich nader.

VAN GEEST ‘Neem *De civitate Dei* van Augustinus. In de zogenaamde vrede-stafel zegt hij dat een mens allereerst lichamenlijk in balans moet zijn. Hij moet zorgen dat hij geen honger heeft, anders is er reden tot agressie en gaat hij rare dingen doen. Ook geestelijk moet hij in evenwicht zijn: dit is hij als hij in staat is zijn instincten te beheersen. Daarvoor is weer nodig dat hij geen honger heeft, anders lukt het niet. Daarnaast moet de mens eerlijk zijn, oftewel zijn denken moet in overeenstemming zijn met zijn handelen. Dat is al beduidend moeilijker als hij zijn instincten niet kan beheersen en honger heeft. Dat hangt allemaal samen.’

‘Dat zijn de drie dimensies van een persoon. Augustinus concludeert dan dat de mens zijn drie dimensies niet in zijn eentje op orde zal krijgen. Hij is een deel van de *familia*, de gemeenschap, die de randvoorwaarden moet creëren opdat deze persoon in deze drie dimensies heel wordt, rond, af. Die heilheid heeft weer positieve effecten op de kleine gemeenschappen om hem heen. Zó ontstaan de kiemcellen voor het *bonum commune*. Die wisselwerking tussen personen en hun gemeenschappen, op basis van een orde van evenwicht en rust, zet zich als een olie-vlek voort, met idealiter als eindresultaat dat de wereld in vrede, in *bona pace* is.’

‘Dat is wat paus Benedictus zo belangrijk vindt. Als je weet dat je deel van de familie bent, van de stad, van de schepping, zal je jezelf en je ambities wat meer kunnen relativeren. Zie jezelf als deel van het geheel, wees blij als het andere mensen in dat geheel goed gaat en wees verdrietig als het hun slecht gaat.’

KAISER ‘In mijn geboortestreek, Zuidoost-Limburg, zag ik dat denken zelfs terug

in de manier waarop het stratenpatroon en de buurten van Heerlen en Kerkrade, het mijnwerkersdorp waar ik ben geboren, zijn opgezet. Kleinschalig en met een heldere, eenvoudige structuur, opdat de mensen zich veilig en geborgen voelen.’

Kan dat niet al te knus en benauwend zijn? Gemeenschappen bestaan ook bij de gratie van het verschil met anderen. Ze kunnen in dat verschil iets zien waardoor die anderen niet deugen. Wilders exploiteert dat idee voor eigen electoraal gewin en dreigt er nog groot mee te worden ook.

KAISER ‘Het kan in de katholieke sociale leer niet zo zijn dat jij het lekker knus hebt in je eigen gemeenschap en om je heen stort de wereld in. Dat is fundamenteel in strijd met onze sociale leer, ook uit het oogpunt van solidariteit en gerechtigheid. Dat is onbestaanbaar.’

‘Het probleem met de integratie van immigranten in Nederland staat volgens mij niet los van de systeemcrisis waarin onze samenleving zich bevindt. Mensen hebben nu al te vaak het gevoel dat ze gevangenzitten in een systeem van te grote, onoverzichtbare, uniforme bureaucratische apparaten, waarop ze elke grip missen. Dat begint al op het niveau van gas, water, licht, telefoon, dat soort publieke voorzieningen. Berg je maar als daarmee iets mis is, je krijgt geen levend wezen te pakken. Iedereen heeft er last van. Je bent aan de goden overgeleverd als je iets overkomt wat niet past in het systeem. In die molochs van organisaties voelt niemand zich meer verantwoordelijk voor het geheel. Dat zie je ook op scholen die te groot zijn geworden. Wijs mij op zo’n school een onderwijzer aan die een leerling nog helemaal kent. Dat zal niet vaak lukken.’

‘Dus zo verwonderlijk is het niet als

mensen onzeker, vervreemd of zelfs angstig raken. En als er dan ook steeds meer mensen van buiten om je heen komen wonen, immigranten met een andere cultuur en religieuze levensovertuiging, dan kan het gebeuren dat veel van die angst en onzekerheid op die nieuwkomers wordt geprojecteerd. Dat is het gevaar waarmee we in deze tijd te maken hebben. Dat gevaar is des te groter als de immigranten zelf ontworteld raken en zekerheid zoeken in de pathologie van het fundamentalisme.’

Is herstel van de menselijke maat, de terugkeer van kleinschaligheid dan de oplossing?

KAISER ‘Daarmee kunnen we niet volstaan, hoezeer het ook van belang is dat de kleinschaligheid terugkeert. Het gaat er ook om dat iedereen in zo’n kleinschalig verband zijn verantwoordelijkheden kent en zich bewust is van de verplichtingen die daarmee samengaan, ook ten opzichte van de buitenwereld. Daarom zei ik al dat de hamvraag luidt: *What’s in it for all?* Een kleinschalige school met een beroerde organisatie van de verantwoordelijkheid is ook niet wat we willen. We moeten dus voorzichtig zijn met de gedachte dat het wel goed komt als we het in eigen kring maar lekker klein en lekker soeverein houden. Dat was honderd jaar geleden al wat verkramt. In deze tijd helemaal.’

VAN GEEST ‘Dat leidt tot een onvruchtbaar isolationisme. Soevereiniteit in eigen kring, of een nieuw soort verzuiling kan iets introverts krijgen en meestal onterechte angst voor mensen buiten je eigen kringetje in de hand werken. Dat moet je niet willen nastreven. Wat wel? Dat de intieme levenssfeer waarin jij je dankzij innerlijk evenwicht welbevindt in contact staat met de grotere leefwereld, en vice versa. Het gaat

om die permanente wisselwerking tussen individu en gemeenschappen, van klein naar groot. In die wisselwerking gaat men zich dan welbevinden omdat iedereen ongeveer het *bonum commune* nastreeft.’

KAISER ‘Ik heb hieruit de conclusie getrokken dat we moeten inzetten op een beschavingsoffensief, om de waardigheid en warmte in organisaties terug te krijgen. Ons, christendemocraten, ligt het woord “fatsoen” in de mond bestorven. Ik zou de voorkeur geven aan “beschaving”. Dat is ook waarover de paus spreekt.’

Het ‘beschaven’ van de economie vergt volgens de paus dat we de staat, de markt en de burgerlijke samenleving opnieuw baseren op de idee van solidariteit. Dat betekent, schrijft hij, dat de economie een ethiek nodig heeft die mensgericht is. Hoe ziet zo’n beschavingsoffensief eruit?

VAN GEEST ‘Beschaving is in *Caritas in Veritate* een breder begrip dan een van boven opgelegde gedragscode. Dan ben je al beschaafd als je je aan de regels houdt. Beschaving is meer iets wat je je moet toe-eigenen.

Kaiser: ‘Anders is ethiek niets anders dan de rand van het biljart waar de ballen tegenaan stuiten’

It takes two, three generations to make a perfect gentleman. Dat idee. Het moet je in de vezels gaan zitten en ook het samenleven met anderen bepalen.’

‘Centraal in een christelijk beschavingsoffensief staat dat we alle kennis, kunde en vaardigheden die ons zijn gegeven, niet uitsluitend ten nutte mogen maken aan

onze eigen rijkdom. Dat zou hebzuchtig en hoogmoedig zijn. Benedictus en de kerkvaders hebben ons geleerd dat onze gaven ons zijn toevertrouwd om ze ten goede te laten komen aan de schepping en aan de mensen die aan onze zorgen zijn toevertrouwd. Rentmeesterschap en solidariteit zijn dus van wezenlijke betekenis voor beschaving. Beschaving vereist dat we de wereld als een geschenk van God zien en onszelf als een geschenk aan de wereld.'

KAISER 'Beschaving moet ook doorleefd zijn. Ethiek is niet iets wat je náást de economie zet, als een soort *countervailing power*. Zij moet volledig zijn doorgedrongen in alle geledingen van de economie en ook in de personen die erin fungeren. Anders is ethiek niets anders dan de rand van het biljart waar de ballen tegenaan stuiten.'

Een 'bijkomstigheid', in de woorden van de paus.

KAISER 'Ja, voor de *rebound*, opdat het systeem niet helemaal uit de hand loopt.'

VAN GEEST 'Beschaving heeft niet zozeer met ondergeschiktheid van de economie te maken, als wel met het bewustzijn dat het economisch wezen in jou niet jouw volle identiteit is, jouw persoon. Anders ga je jezelf als mislukt zien als je geen miljonair bent geworden. Daar staat een integraal mensbeeld tegenover. In dat mensbeeld getuigt het van beschaving om een kwetsbaar individu, iemand die ziek, zwak of misselijk is, toch als een volwaardig mens te beschouwen. Paus Benedictus is hierop zeer gespist. Hij redeneert vanuit de *Gesinnungsethik*. Hij wil dat mensen zich bewust zijn van de drijfveren achter hun daden. Zijn die gericht op het *bonum commune*, of op hun zelfverrijking, hun imago, hun ego?'

KAISER 'Deze benadering kun je door-trekken naar allerlei organisaties en be-

drijven, naar ziekenhuizen en scholen.

Een school die consequent is ingericht op basis van de humaniteit en de bijbehorende ethiek, is een andere dan de school die zich baseert op tien geschreven fatsoensnormen. In zo'n school hoeven mensen elkaar niet telkens opnieuw uit te leggen waarvoor ze het ook al weer doen. Dat weten ze uit zichzelf wel zo'n beetje, intuïtief en gevoelsmatig, dankzij de dagelijkse omgeving waarin zij verkeren.'

'Dat moet radicaal, over de hele linie gebeuren, zo'n beschavingsoffensief waarin de ethiek een vanzelfsprekend deel van de organisatie wordt. Bij sommige banken zijn ze daarmee al bezig. De voorzitter van de Raad van Bestuur van Rabobank, Piet Moerland, meent dat banken het niet te ingewikkeld moeten maken en geen dingen moeten doen waarvan ze geen verstand hebben. Houd het eenvoudig en overzichtelijk. Dat is één. Les twee is dat de bank de mensen nabij moet blijven en zich niet mag inkapselen in een capsule. In een bank die beide lessen negeert, ontstaan de ongecontroleerde, anonieme systemen waarop geen bestuurder nog zicht heeft. Daar sluipt het wantrouwen binnen.'

'Dat zien we ook bij de overheid. Den Haag is aan het decentraliseren en ontbureaucratiseren, beweert men, maar dat is schijn. In de vorm van een steeds verder opgetuigd stelsel van toezicht en controle komt Den Haag via de achterdeur driedubbel terug. Het draagt taken niet in vertrouwen maar in wantrouwen aan de lagere overheden over. In zo'n zelfde sfeer vraagt de verpleegkundige aan het bed van de patiënt zich vooral af wat zij moet doen om zich in haar statistiek te verantwoorden. Met ander woorden, de wijze waarop het systeem is georganiseerd, bepaalt mede hoe de verpleegkundige zich opstelt tegenover de patiënt.'

Hoe herkennen we scholen en ziekenhuizen die op basis van dit idee van humaniteit zijn georganiseerd?

KAISER ‘Waarom merk je het verschil? Dat begint al bij de portier. In de vier jaar dat ik consultant ben geweest, kwam ik bij allerlei organisaties, en ik had binnen een kwartier in de gaten of het daar deugde of niet. Waar ligt dat aan? Het schuilt in de kleinste dingen, variërend van de wijze waarop de portier je te woord staat tot de omgang tussen medewerkers. Het heeft te maken met het gedrag en de werkhouding, waaruit blijkt of de mensen geestdrift hebben voor wat hen bezighoudt. Willen deze mensen om vijf uur naar huis om zo snel mogelijk te vergeten waar ze die dag mee bezig zijn geweest, of juist niet? Het heeft ook te maken met de deugden die in praktijk worden gebracht. Een organisatie die op orde is voelt warm aan en ziet er verzorgd uit.’

‘Dat zijn dingen die je niet kunt kwantificeren. Dat zegt ook de titel van de encycliek: *Caritas in Veritate*, liefde in waarheid. Niet alles is meetbaar. De waarheid niet, de liefde niet. Want als iets alleen waar is als het kan worden gemeten, gaat dat ten koste van de liefde, de kernwaarde die als rode draad door de katholieke sociale leer loopt. De paus schrijft dat terecht in *Caritas in Veritate*.’

Hij schrijft dat de ‘aardse stad’, oftewel de wereld, niet alleen vooruit wordt geholpen door betrekkingen op grond van rechten en plichten, maar vooral door relaties die worden getekend door belangeloze vrijgevigheid, barmhartigheid en saamhorigheid. Hoewel onmeetbaar zijn dat onmisbare waarden voor het samenleven van mensen. Toch hoef je daar niet mee aan te komen bij al degenen die iets alleen van waarde achten als het calculeerbaar en efficiënt is.

VAN GEEST ‘In deze tijd ontlenuen velen hun zekerheid aan toetsen en meten. In de encycliek *Fides et ratio* van Johannes Paulus II was kardinaal Ratzinger van invloed. Daarin wordt gezegd dat geloof en rede wel moeten samenhangen. Geloof zonder rede leidt tot ideologie en fundamentalisme. Maar zonder geloof in iets of iemand ligt het gevaar van het relativisme, cynisme en individualisme op de loer. Deze gedachtlijn ligt ook ten grondslag aan *Caritas in Veritate*. De naam *Caritas in Veritate*, liefde in waarheid, is gekozen om duidelijk te maken dat sociale en economische problemen menswaardig kunnen worden opgelost vanuit liefde, die onbaatzuchtigheid veronderstelt. De paus erkent dat de ratio nodig is om goede diagnoses te stellen in bepaalde situaties. Maar, zegt hij, het is in liefde dat we tot de waarheid komen. Nu is liefde voor hem geen sentiment, geen gevoelsdingetje, het is een kenweg. In jouw oordeelsvorming over iemand komt hij meer tot zijn of haar recht als je vriendelijk wilt zijn, vriend wilt zijn of zelfs van iemand kunt houden. Het verschil tussen de ratio en de liefde is bij deze paus wat bij Augustinus het verschil tussen wetenschap en wijsheid was.’

KAISER ‘Een van de wijsheden die mij bijblijft van de encycliek is de volheid van het waarheidsbegrip. De paus geeft ons een medicijn tegen onverschilligheid en cynisme, tegen waarderelativisme en scepticisme, tegen rationalisering. De waarheid wordt smaller in plaats van breder als we haar beperken tot het empirische meten-is-wetensysteem. Dan reduceren we de waarheid tot iets wat je in een *spreadsheet* kunt stoppen. Dat werkt een intellectuele en sociale armoede in de hand.’